Υπάρχει Θεός; (Δημήτρης Γ. Ιωάννου)

Categories : ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ

Date : 18 Δεκεμβρίου, 2023

Πρόσφατα διάβασα το βιβλίο του Κάι Νίλσεν «Εισαγωγή στη Φιλοσοφία της Θρησκείας», το οποίο υποστήριζε ότι ο περί Θεού λόγος δεν είναι καν δυνατός, γιατί η έννοια «Θεός» είναι ασυνάρτητη και αλλοπρόσαλλη. Πώς μπορούμε να πιστέψουμε ένας δόγμα, ότι ο Θεός είναι και Τρία και Ένα, ότι ο Χριστός έχει δύο φύσεις, ότι ο Θεός μπορεί και είναι στοργικός χωρίς να έχει σώμα, ότι είναι εξωχρονικό Ον κ.λπ.; Η ίδια η λέξη «Θεός» δεν έχει στην πραγματικότητα νόημα.
Περαιτέρω, ο συγγραφέας υποστήριζε την γνωστή άποψη ότι ό,τι δεν είναι επαληθεύσιμο με ορθολογικές μεθόδους δεν μπορεί να θεωρηθεί αληθινό. Πώς θα επαληθεύαμε ή θα διαψεύδαμε το γεγονός ότι «ο Θεός είναι εξωχρονικό Ον» ή «ο Θεός είναι παντοδύναμος»; Δεν υπάρχει ορθολογική διαδικασία που θα επιβεβαίωνε ή θα κατέρριπτε έναν τέτοιο ισχυρισμό. Άρα, ο περί Θεού λόγος, η Θρησκεία δεν έχει νόημα.

Οι άνθρωποι αυτοί δείχνουν πόσο φτωχή είναι η αντίληψή τους για την πραγματικότητα. Πιο συγκεκριμένα, ο άνθρωπος δεν είναι ένα ον που στηρίζεται αποκλειστικά, για να ενεργήσει και να λειτουργήσει, στην «ορθολογικότητα». Πρώτα απ’ όλα, ξεκινάμε λέγοντας ότι έχουμε μία διαρκή αίσθηση του εαυτού μας ως της αυτής πάντοτε πραγματικότητας, αισθανόμαστε δηλαδή ότι είμαστε το ίδιο ον που είμαστε πριν από πέντε λεπτά, πέντε μήνες, πενήντα χρόνια. Η αίσθηση αυτή δεν είναι στην πραγματικότητα ορθολογική. Έχουμε την μνήμη, θα πει κάποιος, η οποία μας βοηθά να ταυτίζουμε αυτό που είμαστε τώρα με ό,τι είμαστε πριν πενήντα χρόνια. Τι μας ωθεί όμως να πιστεύουμε στην αξιοπιστία της μνήμης; Θα μπορούσαμε να θυμόμαστε διάφορα πράγματα από το παρελθόν, όπως κάνουν μερικά ζώα, χωρίς να έχουμε αυτή την πολύτιμη αίσθηση διαρκούς ταυτότητας του εγώ, επίγνωσης ότι είμαστε εσαεί το ίδιο ον. Η **αίσθηση της ταυτότητας**, αν το καλοσκεφτούμε, είναι πάνω από την πραγματικότητα της μνήμης. Φαινομενολογικά, η αίσθηση της ταυτότητας προβάλλει και εισδύει μέσα στην ύπαρξή μας, ως τα πλέον

βαθύτερα στρώματα του είναι μας, και δεν αποτελεί ένα συμπέρασμα που εξάγει ο εαυτός μας βάσει εμπειρίας, αλλά το θεμέλιο και την πηγή της αυτοσυνειδησίας. Η μνήμη έρχεται αρωγός της αυτοσυνειδησίας και δεν είναι η πηγή της. Το βασικό αυτό αίσθημα είναι πηγή της ορθολογικότητας και όχι αποτέλεσμά της. Σκεφτείτε κάποιον που θα έψαχνε να τεκμηριώσει με ορθολογικές αποδείξεις ότι είναι το ίδιο ον που ήταν πριν και μερικές δεκαετίες, όταν στο σώμα του και στην ψυχή του έχουν αλλάξει ένα σωρό πράγματα. Από νεογνό έφτασε να αποτελεί έναν ώριμο άνδρα, από κάποιο ον του οποίου ο νους είναι «tabula rasa» έφτασε να είναι ένας άνθρωπος γεμάτος γνώσεις, εμπειρίες και βιώματα, ένα ενσυνείδητο ον. Καθώς ανανεώνονται διαρκώς τα κύτταρα του οργανισμού μας και αλλάζει βαθέως ο ψυχισμός μας, κάποιος θα μπορούσε εύλογα να πει ότι το νεογνό με τον ώριμο άνδρα, μολονότι υφίσταται μια συνέχεια στον χρόνο της συγκεκριμένης ύπαρξης, είναι δύο διαφορετικά όντα.

Ένα δεύτερο στοιχείο μη ορθολογικότητας στην καθημερινή μας ζωή είναι ότι αντιμετωπίζουμε τον εαυτό μας, και πολύ σωστά, ως ψυχοσωματικό ον το οποίο έχει ταυτόχρονα και σωματικές και ψυχικές εμπειρίες . Ακόμη και αν δεν μιλήσουμε καθόλου για «ψυχή», αλλά ξεκινήσουμε από τις απλές πραγματικότητες των λεγομένων «qualia» (δηλαδή των πνευματικών πραγματικοτήτων, όπως ο πόνος, η λύπη, η χαρά, η ευτυχία, ο θυμός κ.λπ.), είναι άδηλο πώς συνδέονται με τις σωματικές πραγματικότητες. Η χαρά π.χ. είναι μια παντελώς άυλη πραγματικότητα, η οποία, αν και κατέχεται από κάποιον άνθρωπο, είναι στην πραγματικότητα μια μη χωρική κατηγορία, που όμως μπορεί και επιδρά στα εκτατά σωματικά όργανα. Πρόκειται, ξαναλέμε, για το περίφημο πρόβλημα των «qualia», το οποίο μπερδεύει τόσο πολύ τους αθεϊστές φιλοσόφους, ώστε να φτάνουν στο σημείο να αρνούνται την ύπαρξή τους και να ισχυρίζονται ότι χρησιμοποιούμε προσωρινά αυτούς τους όρους, ελλείψει καλυτέρων, που θα μας προμηθεύσει κάποτε η επιστήμη, όταν προοδεύσει περισσότερο. Αυτή η σύναψη ενός εκτατού πράγματος, όπως θα έλεγε και ο Ντεκάρτ, με κάτι μη εκτατό, όπως η χαρά, είναι μια μη ορθολογική, αλλά υπέρ την λογική πραγματικότητα.

Ένα **τρίτο και τελευταίο στοιχείο** που θα αναφέρουμε εδώ, το οποίο είναι και αυτό στην πραγματικότητα υπέρλογο, είναι **η μεταξύ ημών «κοινωνία»**. Διαχωρίζω τις λέξεις «κοινωνία» και «επικοινωνία», γιατί η δεύτερη αναφέρεται σε ανταλλαγή σημάτων και πληροφοριών μεταξύ δύο διαφορετικών μεταξύ τους όντων, ενώ η «κοινωνία», φαινομενολογικά μιλώντας, σημαίνει μια βαθιά διείσδυση στην ίδια την ύπαρξη του άλλου. Είμαστε τέτοιου είδους όντα ώστε να μένουμε τα αυτά ενώ ταυτόχρονα αλληλεπιδρούμε και «βιώνουμε», τρόπον τινά, ο ένας τον άλλο, ενώ βυθιζόμαστε ο ένας σ’ αυτό που η εκκλησιαστική πατερική παράδοση αποτελεί «καρδιά» του άλλου, το κέντρο της βαθιάς ύπαρξης της υπόστασης του, είναι, του. Η

«κοινωνία», με την εκκλησιαστική έννοια του όρου, είναι στην πραγματικότητα υπέρλογο στοιχείο. Από τις διάφορες φιλοσοφικές σχολές, είναι κυρίως η Φαινομενολογία που αντιλαμβάνεται αυτή την πραγματικότητα.

Πιστεύω ότι **η ορθολογικότητα, αυτά που επιτρέπει και απαγορεύει, μικρό μόνο ρόλο παίζουν στην πραγματική μας ζωή, σε αυτό που είμαστε αληθινά**. Όσον αφορά τον Θεό, πρόκειται για μια έννοια την οποία μαθαίνουμε στα παιδικά μας χρόνια, ως μέρος, ας πούμε πρόχειρα, μιας «μορφής ζωής», για να χρησιμοποιήσουμε έναν όρο του Βιτγκενστάιν, ο οποίος θα μας χρειαστεί στην συνέχεια. Γενικά, η παιδική ηλικία βιωματικά ίσως είναι και το σπουδαιότερο πνευματικά στάδιο της πνευματικής ωρίμανσης ενός ατόμου, καθώς τότε μπαίνουν οι συναισθηματικές και βιωματικές βάσεις που ακολουθούν τον άνθρωπο σε όλη του τη ζωή. Ξεκινάμε αντιμετωπίζοντας τον πατέρα ως παντοδύναμο, καθώς το βρέφος εξιδανικεύει και δημιουργεί μία sui generis εικόνα για τον Άλλο, τον Μεγάλο Άλλο, όπως έλεγε ο Λακάν. Επιδιδόμενοι στη «μορφή ζωής» που λέμε θρησκεία, σύμφωνα με την ορολογία του Βιτγκενστάιν, προβάλλουμε αυτή την παντοδυναμία στο Ον «Θεός», χωρίς να θέτουμε «ορθολογικά ερωτήματα», του τύπου αν ο Θεός μπορεί να κάνει κάτι που έγινε να μην έχει γίνει. Η παντοδυναμία, περισσότερο και από νοητική, είναι μια ψυχοδυναμική έννοια, καθώς δημιουργεί σχέσεις ανάμεσα στο βρέφος και τον γονέα του, καθώς κάνει το βρέφος να αισθάνεται σίγουρο και ασφαλές για τον εαυτό του, εφόσον το προσέχει ο «παντοδύναμος» Άλλος, καθώς μπορεί να αναπτύξει ελεύθερα τις δυνατότητές του, καθώς αυτός ο Μεγάλος Άλλος του παρέχει προστασία. Μπορεί να φθάνουμε, ασφαλώς, σιγά σιγά, και μάλιστα στην εφηβεία, να αμφισβητούμε την παντοδυναμία του άλλου, την παντογνωσία του, την πανσοφία του κ.λπ., ωστόσο στην πραγματικότητα η ανάγκη του Μεγάλου Άλλου εξακολουθεί να μας συνοδεύει σε όλη μας τη ζωή. Αυτή η εικόνα της παντοδυναμίας, πανσοφίας κ.λπ. του άλλου, στην πραγματικότητα υπεισέρχεται μέσα και στο ερωτικό συναίσθημα, καθώς εξιδανικεύουμε στον έρωτα τον άλλον, αλλά συνεχίζεται μεταμορφωμένη και μετασχηματισμένη στην ίδια την φιλία, η οποία δεν σημαίνει απλώς «περνώ χρόνο με τον άλλον», αλλά αλληλεπιδρώ ψυχοδυναμικά μαζί του. Ο ψυχοδυναμισμός αυτός, περισσότερο ίσως και από την ίδια την μνήμη, να μας δίνει και την προσωπική μας ιδιοσυστασία, που όψεις του παραμένουν ακόμη και σε περιπτώσεις απώλειας της μνήμης. Στο κάτω κάτω, η μνήμη μας προδίδει πολλές φορές, ενώ η ψυχοδυναμική μας ιδιοσυστασία ποτέ.

Επιδιδόμενοι τώρα στη «μορφή ζωής» που ονομάζεται «θρησκεία», μαθαίνουμε σιγά σιγά, όπως θα έλεγε και ο Βιτγκενστάιν, την «γραμματική» της. Εύκολα αντιλαμβανόμαστε, από πολύ μικροί, ότι Αυτός ο άλλος στον οποίο απευθυνόμαστε στην προσευχή, δεν έχει σώμα. Η προσευχή είναι το πλέον κομβικό στοιχείο στην «μορφή ζωής» «Θρησκεία», καθώς δίνει στο παιδί την ευκαιρία να ξεδιπλώσει τους ενδόμυχους φόβους του και τις χαρές του, τις πίκρες για τις αποτυχίες του αλλά και τις χαρές για τις προόδους του. **Αρχίζουμε να αντιλαμβανόμαστε τον Θεό σαν**

κάποιον ο οποίος είναι πιο κοντά στον εαυτό μας από τον ίδιο τον εαυτό μας, σαν κάποιον ο οποίος νοιάζεται περισσότερο για μας από ό,τι εμείς οι ίδιοι, και γίνεται το καταφύγιο και το «αποκούμπι» μας. Οσοδήποτε καλή σχέση και αν έχουμε με τους γονείς ή κάποιους φίλους μας, δεν ανακοινώνουμε σε αυτούς τα πιο μύχια βιώματά μας, τους πιο ενδόμυχους πόθους μας, την ίδια την αίσθηση που έχουμε για την ζωή. Κάθε άνθρωπος είναι διαφορετικός από τον άλλο και έχει την δική του ιδιοσυστασία, στην οποία δεν μπορεί να υπεισέλθει κανείς άλλος. Ο Θεός είναι εκείνο το Ον στο οποίο μπορούμε και «εξομολογούμαστε» την ίδια την αίσθησή μας για την ζωή, τα όνειρά μας, τις ελπίδες μας, τους φόβους μας, τις χαρές μας. Το παιδί δεν έχει καμία δυσκολία να επικοινωνήσει με ένα μη ενσώματο Ον, όπως του μαθαίνουν οι μεγάλοι ότι είναι ο Θεός, αλλά απευθύνεται σε Αυτόν με την πεποίθηση ότι μπορεί τα πάντα, ότι είναι στοργικός μαζί Του έστω κι αν δεν έχει σώμα, ότι είναι πανταχού παρών έστω κι αν δεν Τον βλέπει ολόγυρά του, ότι είναι ένα Ον που είναι μη χωροχρονικό αλλά έφτιαξε τον χώρο και τον χρόνο κ.λπ. Επώδυνες είναι οι στιγμές που ο Θεός μοιάζει να αποσύρεται, να κρύβεται και από τη ζωή ενός μικρού παιδιού, γιατί από τόσο μικρό ο Θεός θέλει να το παιδαγωγήσει στην ωριμότητα. Το παιδί μαθαίνει την ελπίδα.

Ιδιαίτερα σημαντική είναι η στιγμή που το παιδί θα μάθει ότι **ο Θεός ενανθρώπησε, το Ένα Πρόσωπο της Αγίας Τριάδος έγινε άνθρωπος, ο Ιησούς Χριστός. Αντί να διερωτάται για το πώς μπορεί ο Θεός να γίνει άνθρωπος, και μολονότι αρχίζει να καταλαβαίνει τον υπέρλογο χαρακτήρα του δόγματος, αισθάνεται πια τον Θεό σαν πολύ πιο κοντά του. Ο Θεός έγινε άνθρωπος, ένας από μας, έγινε μάλιστα τέλειος άνθρωπος** , που θα πει ότι είχε τις ίδιες ανάγκες με ένα μικρό παιδί, ότι είχε π.χ. την ανάγκη φίλων (ας θυμηθούμε ότι και ως ώριμος άνδρας ο Κύριος είχε τους φίλους Του, π.χ. τον Λάζαρο), βοηθούσε τον πατέρα Του και την Μητέρα Του στις εργασίες, γενικά, όπως λέγει και το Ευαγγέλιο προόδευε στη σύνεση και τη χάρη, καθώς ενηλικιωνόταν. Το παιδί αποκτά ένα πρότυπο ανθρώπινο, απτό, στο οποίο πια μπορεί όχι απλώς να προσευχηθεί, αλλά να νιώσει προσευχόμενο ότι Αυτός που ακούει πέρασε τα ίδια στάδια ηλικίας με το παιδί, ότι μοιράστηκε μαζί του πράγματα, ότι έκανε κτήμα Του την ίδια του την ζωή. Ο Χριστός, όπως λέγει και ο Απόστολος Παύλος, «*έμαθεν αφ΄ων έπαθεν την υπακοήν*» και μπορεί πια, **επειδή πειράστηκε και Αυτός, «*και ημάς τους πειραζομένους βοηθήσαι*».**

Ήταν πραγματικά το πιο σημαντικό γεγονός στην ανθρώπινη Ιστορία, μετά από αυτό της Ενσαρκώσεως, η στιγμή που ο εβραϊκός λαός συνέλαβε την ιδέα ως βίωμα, ως αίσθηση, ότι ο Θεός είναι Ένας και μοναδικός και δεν έχει σώμα ούτε σωματικές ανάγκες. Δεν πρέπει να βλέπουμε τα πράγματα άχρονα και μη ιστορικά, όπως κάνει ο Κάι Νίλσεν στο προαναφερθέν βιβλίο του, και να προσπαθούμε να βρούμε αν είναι «ορθολογική» η έννοια του Θεού, χωρίς να λαμβάνουμε υπόψη πώς διαμορφώθηκε αυτή η έννοια στην ιουδαϊκοχριστιανική παράδοση. Ο Ισραήλ ήταν ένας λαός

κυκλωμένος από τα είδωλα, από τον πολυθεϊσμό, και μόνο βαθμιαία, καθώς πράγματι ο Θεός αποκαλύφθηκε σε αυτόν, έμαθε και βίωσε τον γνήσιο μονοθεϊσμό. Εμφανίστηκε στον Αβραάμ και του ζήτησε να «εξέλθει από τη γη και τη συγγένειά Του» και να ζήσει σε μια περιοχή που θα του έδειχνε ο Ίδιος. Αυτό το αίσθημα της ξενιτείας είναι τελείως κεντρικό για τον ιουδαιοχριστιανισμό. Πάμπολλους αιώνες αργότερα, ένας σπουδαίος φιλόσοφος, ο Κίρκεργκαρντ τόνισε αυτό το στοιχείο της ξενιτείας, θεωρώντας ότι ο κόσμος δεν είναι «σαν το σπίτι μας», ότι διατηρούμε μια μορφή ξενιτείας και από τον ίδιο μας τον εαυτό, καθώς μας συνέχει η ενοχή για την ύπαρξή μας, ότι οφείλουμε να βουλιάζουμε μέσα στο πάθος μας, το οποίο είναι κατ' εξοχήν θρησκευτικό• ένα πάθος που μπορεί να μας καταπιεί. Ο Θεός υποσχέθηκε στον Αβραάμ ότι θα γίνουν θαυμαστά πράγματα δι' Αυτού, και ζήτησε από Αυτόν να θυσιάσει τον μονάκριβο γιο του Ισαάκ. Ο Κίρκεργκαρντ παρέχει πάλι μια θαυμάσια ανάλυση για αυτή την θυσία, καθώς, όπως γράφει, ο Αβραάμ σε όλη την διάρκεια του ταξιδιού, καθώς πήγαινε να θυσιάσει τον Ισαάκ, κατατρυχόταν από την αγωνία αν πράγματι Αυτός που του εμφανίστηκε ήταν ο Θεός και αν όντως ο Θεός είχε ζητήσει από αυτόν αυτό το πράγμα. Το στοιχείο της αμφιβολίας και της αμφισβήτησης είναι ανθρώπινο, αλλά πάντως, αυτό που θέλουμε να υπογραμμίσουμε με όλα αυτά, είναι ότι στην πραγματικότητα **η έννοια «Θεός» και η «μορφή ζωής» «Θρησκεία» δεν είναι καθόλου ασυνάρτητες και αλλοπρόσαλλες ιδεολογικές κατασκευές. Ο άνθρωπος, θα λέγαμε, είναι προγραμματισμένος να πιστεύει στον Θεό**, και πιστεύοντας σε Αυτόν κρατά το πιο πολύτιμο στοιχείο μέσα του για όλη του τη ζωή, το παιδικό. Ότι στον άνθρωπο προέχει το ψυχοδυναμικό και όχι το ορθολογικό στοιχείο, είναι ένα δίδαγμα που η δυτική φιλοσοφία θα έπρεπε να είχε εμπεδώσει από τον καιρό του Κίργκερκαντ και του Νίτσε.

***

Στο σημείο αυτό θα θέλαμε, επειδή το συγκεκριμένο βιβλίο του Κάι Νίλσεν κάνει εκτεταμένη αναφορά στον «φιντεϊσμό» του Βιτγκενστάιν να ασχοληθούμε και με αυτό το ζήτημα. Ο ίδιος ο Βιτγκενστάιν δεν είναι σίγουρο αν είχε προσχωρήσει στον καθολικισμό, ωστόσο, αν και άφησε λίγα γραπτά, αυτά είναι πολύ σημαντικά για τη σχέση του με την θρησκευτική πίστη. Κατά μερικούς μαθητές του «έζησε μια βαθιά θρησκευτική ζωή». Εκτιμούσε την θρησκεία, γιατί πίστευε ότι έδινε αξιοπρέπεια στους ανθρώπους, αλλά έδινε σημασία στον, να τον πούμε έτσι, πρώτης τάξεως θρησκευτικό λόγο εντός της ανθρώπινης κοινότητας. Ο Βιτγκενστάιν των «Φιλοσοφικών Ερευνών» είναι πολύ διαφορετικός από τον Βιτγκενστάιν του «Tractatus». Στις «Φιλοσοφικές Έρευνες» εγκαταλείπει πια την απεικονιστική θεωρία του νοήματος όσον αφορά την γλώσσα και πιστεύει ότι οι άνθρωποι επιδίδονται σε διάφορες μορφές ζωής, οι οποίες «καλώς έχουν ως έχουν». Όταν λέμε ότι ο Βιτγκενστάιν σεβόταν πολύ και έδινε μεγάλη σημασία στον «πρώτης τάξεως» θρησκευτικό λόγο, εννοούμε ότι υποληπτόταν και άκουγε με σεβασμό τους πιστούς

που μιλούν κατευθείαν για την καρδιά της ίδιας τους της πίστης, π.χ. για έναν χριστιανό, ότι ο Θεός είναι Ένας και όμως Τρεις, ότι ο Χριστός έγινε άνθρωπος, ότι γεννήθηκε από την παρθένο Μαρία, ότι σταυρώθηκε για τις ανθρώπινες αμαρτίες, ότι αναστήθηκε και νίκησε τον θάνατο κ.λπ. Η φιλοσοφία πίστευε ότι δεν έχει δικαίωμα να κρίνει αυτή την μορφή ζωής, καθώς «καλώς έχει» ως έχει. Η φιλοσοφία δεν μπορεί να υπερβεί τα όρια του κόσμου και της γλώσσας, και εδώ έχουμε να κάνουμε με μια μορφή ζωής η οποία ξεπερνά τα όρια του κόσμου, εφόσον γίνεται λόγος για «δημιουργία» του κόσμου, αλλά και της «γλώσσας»- αφού η χριστιανική θρησκεία δημιουργεί το δικό της λεξιλόγιο και τις δικές της εκφράσεις για να διατυπώσει το δόγμα της. Στη φιλοσοφία η εξήγηση, η δικαιολόγηση και η αιτιολόγηση έχουν ένα όριο. Έργο και ρόλος της φιλοσοφίας δεν είναι να εξηγήσει τον κόσμο, αλλά να διαλύσει γλωσσικές πλάνες και συγχύσεις εννοιών που οι προγενέστεροι φιλόσοφοι χρησιμοποίησαν παρασυρόμενοι από τη μορφή της γλώσσας, από «τα γλωσσικά παίγνια». Αισθανόταν να υπάρχει μια αναλογία ανάμεσα στον θαυμασμό που είναι ενύπαρκτος στη Θρησκεία για κάποιον πιστό, και σε αυτόν απέναντι για τις ποικίλες μορφές ζωής και τα γλωσσικά παίγνια στα οποία επιδίδονται οι άνθρωποι. Ανάμεσα στις ποικίλες ασθένειες του πνεύματος που θεραπεύει η θρησκεία, ο Βιτγκενστάιν έβρισκε να υπάρχει μια αναλογία με τα γλωσσικά λάθη και τις συγχύσεις της φιλοσοφικής μέχρι τούδε παράδοσης που θεραπεύει η φιλοσοφία. Τέλος, όπως αντί να είμαστε απλώς θεωρητικά όντα, τα οποία διαρκώς στοχάζονται, προβαίνουμε σε πράξεις, που αποτελούν μέρος της «μορφής ζωής», παρομοίως και στην θρησκεία προβαίνουμε σε πράξεις και πρακτικές, οι οποίες είναι αναπόσπαστα στοιχεία της καρδιάς της θρησκευτικότητας.

Υπάρχουν λίγα, αλλά σημαντικά χωρία, τα οποία συνηγορούν υπέρ του λεγόμενου «φιντεϊσμού» του Βιτγκενστάιν. Το σημαντικό είναι να καταλάβουμε ότι για τον φιλόσοφο αυτόν υπάρχει, επαναλαμβάνουμε, ο «πρώτης τάξεως» θρησκευτικός λόγος, του οποίου πρέπει να κατανοήσουμε καλά τη σημασία. Πρόκειται για την καρδιά, όπως είπαμε, της ίδιας της θρησκευτικής πίστης, για αυτό που πιστεύει ένας απλός πιστός χωρίς να εισέρχεται σε εσωτερικό στοχασμό και διερωτήσεις επί όλων αυτών. Ο Βιτγκενστάιν πίστευε ότι αυτής της μορφής ο θρησκευτικός λόγος «καλώς έχει». Θα μπορούσε κάποιος να πει ότι αυτή η μορφή ζωής χρειάζεται εξήγηση, αλλά, όπως ήδη είπαμε, η εξήγηση, παντού, ακόμη και στη φιλοσοφία κάπου τελειώνει. Για τον Βιτγκενστάιν δεν είχε νόημα μια πρόταση του τύπου «μια εξήγηση χρειάζεται πάντα μια εξήγηση», γιατί αυτό δεν οδηγεί πουθενά. Η εξήγηση πίστευε ότι κάπου πρέπει να τελειώνει.

Και πρέπει να πούμε ότι έχει δίκιο ο Βιτγκενστάιν όταν λέγει ότι δεν υπάρχει ένα «αρχιμήδειο» σημείο, επί του οποίου ερειδόμενοι μπορούμε να κρίνουμε τα πάντα. Δεν υπάρχει τέτοιο μεταφυσικό σημείο. Αντιθέτως, γεννιόμαστε και ζούμε εξαρχής εντός μιας κοινωνίας με τον συγκεκριμένο της πολιτισμό και τις πάμπολλες «μορφές ζωής» και τα «γλωσσικά παίγνια», άλλα από τα οποία βρίσκονται σε άνθηση και

ευημερούν, άλλα παραπαίουν, άλλα προσπαθούν να αποκτήσουν περισσότερη βαρύτητα, άλλα είναι διάχυτα εξαπλωμένα στην κοινωνία κ.ο.κ. Δεν μπορούμε να απορρίψουμε ή να αποδεχτούμε μια «μορφή ζωής» συλλήβδην, όντας μάλιστα έξω και ξένοι από αυτήν, γιατί, όπως είπαμε, η μορφή ζωής δεν χρειάζεται περαιτέρω εξήγηση. Ωστόσο ο Βιτγκενστάιν πίστευε ότι κάποιος ο οποίος γνώρισε και ανδρώθηκε μέσα σε μια μορφή ζωής, γνώρισε καλά τα «γλωσσικά παίγνιά» της και την γραμματική της, αυτός μπορεί να της ασκήσει κριτική. Δεν είναι η φιλοσοφία αρμόδια να κάνει κάτι τέτοιο σε σχέση με μια θρησκευτική παράδοση, γιατί ο θρησκευτικός λόγος δεύτερης τάξης, πίστευε ο Βιτγκενστάιν, δεν έχει νόημα, καθώς προσπαθεί να εξηγήσει το ανεξήγητο.

Ο Βιτγκενστάιν είχε δίκιο όταν έλεγε ότι **μια θρησκευτική «μορφή ζωής» δεν μπορεί να κριθεί απέξω, από κάποιον που δεν εμπέδωσε τη γλώσσα της και την γραμματική της. Η κριτική στην θρησκεία επιτρέπεται** , και μπορούμε να πάρουμε ως παράδειγμα εδώ τους αρχαίους Έλληνες φιλοσόφους, π.χ. τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη, οι οποίοι στην ουσία προβαίνουν σε μια ευρεία κριτική της αρχαίας θρησκείας, τόσο της ομηρικής όσο και της λεγόμενης «λαϊκής», γιατί διαφωνούσαν με την πολυθεΐα και το χαμηλό ηθικό επίπεδο της αρχαίας θρησκείας. Αργότερα, ήρθε ο χριστιανισμός, οι πιστοί του οποίου προέρχονταν από τον ειδωλολατρικό χώρο, και άσκησαν κριτική στην ειδωλολατρία, λέγοντας ότι δεν μπορεί παρά ο Θεός να είναι Ένας και Αυτός ο Ένας να είναι γεμάτος Αγάπη, να είναι μάλλον ο ίδιος η Αγάπη.

Ένα πράγμα που δεν αναφέρεται πουθενά στον Βιτγκενστάιν είναι η ύπαρξη σε κάθε άνθρωπο, οιασδήποτε εποχής ή φυλής, της λεγόμενης «**συνείδησης**». Ο **Άγιος Μάξιμος ο Ομολογητής** γράφει ότι **το Άγιο Πνεύμα φωτίζει κάθε άνθρωπο, ακόμη και τον μη χριστιανό, για το τι είναι ηθικό και τι απάνθρωπο, τι είναι αγαθό και τι είναι κακό**. Φιλόσοφοι όμως σαν τον Κάι Νίλσεν, για το βιβλίο του οποίου «Εισαγωγή στη Φιλοσοφία της Θρησκείας» μίλησα, δεν πιστεύουν ότι υπάρχει «συνείδηση», με το επιχείρημα ότι πολλοί άνθρωποι π.χ. δεν νιώθουν τύψεις ακόμη και όταν κάνουν κάτι κακό. **Στην πραγματικότητα συγχέουν τα πράγματα. Η ηθική απάμβλυνση, η πώρωση της συνειδήσεως μπορεί πράγματι να επέλθει σε κάποιον άνθρωπο, αλλά αυτές οι εξαιρέσεις δεν είναι ο κανόνας. Εξάλλου, κανείς δεν μπορεί να αποκλείσει το γεγονός ότι ο λεγόμενος «ηθικά πωρωμένος» άνθρωπος μπορεί κάποτε να ανανήψει και να αντιληφτεί το λάθος των πράξεών του.** Η συνείδηση, που είναι ένα θρησκευτικό κατ' ουσίαν φαινόμενο, είναι συνυφασμένη με την ηθικότητα, που, παρά τις προσπάθειες ορισμένων φιλοσόφων να την διαμερισματοποιήσουν έναντι της Θρησκείας, στην ουσία έχει θρησκευτική βάση. Ο Βιτγκενστάιν, διαβάζουμε στα γραπτά του, είχε μεγάλη εκτίμηση προς την θρησκεία, γιατί έδινε νόημα στην ανθρώπινη ζωή. Στο σημείο αυτό μερικοί φιλόσοφοι διαφωνούν, γιατί πιστεύουν ότι κάποιος μπορεί να ζει μια ήσυχη, ευτυχισμένη ζωή, χωρίς να αναρωτιέται για το

νόημα της ζωής. Ολόκληροι πολιτισμοί μάλιστα, όπως ο δυτικοευρωπαϊκός, κουρασμένος από τις άγονες σχολαστικές διαμάχες του Μεσαίωνα και τις δίχως αποτέλεσμα έριδες και διαφωνίες, που οδήγησαν και σε πολέμους, έφτασαν τελικά να ορίζουν τον εαυτό τους ως κουλτούρες με βασικό πρόταγμα την εγκατάλειψη κάθε θρησκευτικού και μεταφυσικού ερωτήματος και την επικέντρωση στην γήινη πλευρά της ζωής. Είναι περιττό να πούμε ότι **ο πολιτισμός αυτός αφήνει εκατομμύρια ανθρώπους έρμαια του αγνωστικισμού και της έλλειψης αξιών, καθιστά τη ζωή τους δίχως νόημα και ευθύνεται για όλη την ψυχοπαθολογία της σημερινής Δύσης.**

***

Θα θέλαμε κλείνοντας να πούμε ότι σύμφωνα με την ορθόδοξη παράδοση, αν διαβάσει κανείς τα γραπτά π.χ. του **αγίου Γρηγορίου Νύσσης**, είναι βέβαιο ότι **η ίδια η σοφία και η περιπλοκότητα της φύσης, μεταξύ άλλων, συνηγορεί για το υπάρχει όντως Θεός**. «Οι ουρανοί διηγούνται δόξαν Θεού», λέγει ο ψαλμωδός. Το σημαντικό όμως είναι να προσέξουμε ότι ο Άγιος Γρηγόριος Νύσσης **θέτει ως προϋπόθεση για να αποδεχτεί κανείς αυτή την αλήθεια την ταπείνωση, η οποία και είναι το πιο κρίσιμο στοιχείο στον χριστιανισμό** . Η αληθής έννοια της ταπείνωσης απουσιάζει σήμερα ακόμη και από τον δυτικό θεολογικό λόγο, που την θεωρεί ως μια πεποίθηση του ατόμου ότι είναι ηθικά κατώτερο από τα υπόλοιπα άτομα. Ο **Άγιος Ιωάννης της Κλίμακος** έχει γράψει έναν εξαίρετο **λόγο περί ταπεινώσεως**, στον οποίο λέγει ότι αυτή η αντίληψη και άλλες παρόμοιες είναι συνέπειες της ταπείνωσης, αλλά δεν εξηγούν την ίδια την ταπείνωση. **Η ταπείνωση- και δεν θα αντιληφτεί κανείς τη σημασία της παρά αν έλθει σε επαφή με έναν αληθινά ταπεινό άνθρωπο, άνθρωπο του Θεού-, είναι πιο σημαντική τελικά στο ζήτημα να πιστέψει κάποιος ή όχι ότι υπάρχει Θεός. Η ταπείνωση δεν συντρίβει τον άνθρωπο, όσο και αν φαίνεται έτσι, αλλά τον ενδυναμώνει στην πορεία του στη ζωή, τον χαριτώνει και τον μεταμορφώνει σε έναν αληθινά ανακαινισμένο πρόσωπο.**

Τέλος, θα θέλαμε να αναφερθούμε στο θέμα του **αν υπάρχει η ανάγκη για έναν πιστό να δει κάποιο θαύμα για να πιστέψει. Ο Άγιος Σωφρόνιος του Έσσεξ, μιλώντας για αυτό το θέμα, λέγει ότι αν θεωρήσει κανείς ότι μόνο στο παρελθόν γίνονταν θαύματα και ζούσαν πραγματικά άνθρωποι του Θεού, θα φτάσει τελικά να έχει ξεθωριασμένη πίστη. Σε κάθε εποχή, λέγει ο όσιος Σωφρόνιος, έχουμε ανάγκη από μάρτυρες της αληθινής κατά Θεόν ζωής, και λέγει αυτό γράφοντας για τον Άγιο Σιλουανό τον Αθωνίτη, ο οποίος στάθηκε ένας τέτοιος μάρτυρας στην εποχή μας.** Όπως είπε ο Κύριος, «*ο λόγος ο εμός έχει την μαρτυρίαν ότι αληθής εστίν*» και για αυτό **χρειάζεται κανείς να αναζητήσει έναν αληθινό τέτοιο μάρτυρα της πίστεως, ο οποίος**

ζει τον πραγματικά κατά Θεόν βίον. Και τελειώνουμε λέγοντας ότι ο Άγιος Σιλουανός, ένας από τους τελευταίους τέτοιους μάρτυρες, μας άφησε ως παρακαταθήκη τον λόγο του ότι «η αγάπη για τους εχθρούς είναι κριτήριο δογματικής ακριβείας» – **η αγάπη για τους εχθρούς είναι το κύριο στοιχείο που προσιδιάζει στον χριστιανισμό και εξηγεί το λαμπρό του μεγαλείο, που γίνεται το κριτήριο μεταξύ πίστης και απιστίας**.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ

Το μονομερές στις απόψεις του για την θρησκεία βιβλίο που κάνει εκτεταμένη αναφορά στον Βιτγκενστάιν είναι του Kai Nielsen, «Εισαγωγή στη Φιλοσοφία της Θρησκείας», Εκδ. Ψυχογιός, Αθήνα 2002. Κείμενα του Βιτγκενστάιν που να αφορούν την θρησκεία είναι πρώτα από όλα το «Διαλέξεις για την θρησκευτική πίστη», Εκδ. Αστρολάβος/Ευθύνη, Αθήνα 1993, ενώ στοιχεία για την θρησκευτικότητά του και τις αντιλήψεις του για τη θρησκεία υπάρχουν στα έργα του «Tractatus Logico-philosophicus», Εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα 1978, «Φιλοσοφικές Έρευνες», Εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα 1977, «Περί Ηθικής», Εκδ. Καρδαμίτσας , Αθήνα 2000 κ.λπ. Η γνωστή βιογραφία του Ray Monk «Βιτγκενστάιν, Το Χρέος μιας μεγαλοφυΐας», Εκδ. Scripta, Αθήνα 1999, αποτελεί ένα εξαίρετο βιβλίο. Τέλος, για μια ουσιαστική γνωριμία με την πατερική παράδοση, που αναφέρεται σε έναν «μάρτυρα» του Λόγου του Θεού στην εποχή μας, είναι το βιβλίο του Αγίου Σωφρονίου Σαχάρωφ, «Ο Άγιος Σιλουανός ο Αθωνίτης», ΙΜΤ Προδρόμου, Έσσεξ Αγγλίας 2011.

(Πηγή: antifono.gr*)*